

із Уманської синагоги та старовинну книгу (Вільно), що побутувала на Київщині, подано як приклад таких студій. Головна зберігачка фондів Педагогічного музею України **Т. М. Полохович** здійснила історико-тематичний огляд єврейських періодичних видань, які зберігаються у фондах музею, зокрема часописів «Еврейская старина» (Санкт-Петербург, 1909–1930), «Еврейская школа» (Санкт-Петербург, 1904–1905), «Колосья» (Одеса, 1913–1918).

Дослідивши антирелігійну радянську політику, аспірантка кафедри історії Національного університету «Києво-Могилянська академія» **Н. С. Уфімцева** підготувала ґрунтовну доповідь про історію формування колекцій єврейських друкованих книг у музеях і бібліотеках України на прикладі Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника.

Збірку академічної юдаїки в бібліотечній колекції видатного вченого Омеляна Пріцака, яка зберігається в Національному університеті «Києво-Могилянська академія», а також її кількісні, мовні параметри, хронологічні рамки, географічне походження проаналізувала в доповіді-презентації керівниця Науково-дослідного центру орієнталістики імені Омеляна Пріцака НаУКМА, кандидатка історичних наук **Т. М. Сидорчук**.

Наприкінці семінару учасники обговорили виголошені доповіді, виклики й перспективи збереження та вивчення єврейської друкованої спадщини України. Були висловлені побажання щодо тематики наступних зібрань з юдаїки, залучення до роботи в них не лише бібліотечних фахівців, але й представників музейної, архівної наукової спільноти України та світу.

Віталій Черноіваненко,
старший науковий співробітник
відділу фонду юдаїки Інституту рукопису
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського,
кандидат історичних наук
Тетяна Батанова,
наукова співробітниця
відділу фонду юдаїки Інституту рукопису
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

Актуальні проблеми збереження бібліотечних фондів, які становлять культурне надбання України

Рукописи та друковані колекції, створені народами різних країн у попередні епохи, які нині зберігаються у бібліотеках, музеях, архівах, мають велике значення для формування сучасної культури та розвитку історичних знань. Тому вивчення, обговорення та вирішення питань забезпечення збереження рукописних та друкованих пам'яток, які перебувають у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського і становлять культурне надбання України, не залишаються поза увагою науковців і завжди на часі.

4 жовтня 2022 р. у рамках Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг» відбувся семінар

«Актуальні проблеми збереження бібліотечних фондів, що становлять культурне надбання України», в якому взяли участь фахівці у галузі консервації документів, співробітники НБУВ, науковці установ НАН України, працівники інших профільних установ України, котрі опікуються проблемами забезпечення збереження бібліотечних та архівних фондів. До обговорення було подано 9 доповідей.

Відкриваючи роботу семінару, в. о. завідувача відділу наукових технологій збереження фондів (ВНТЗФ), наукова співробітниця НБУВ **Л. П. Затока** окреслила актуальні проблеми та перспективи забезпечення збереження бібліотечних фондів на різних матеріальних носіях у сучасних умовах карантинів, воєнного стану. Доповідачка розкрила особливості впливу навколишнього середовища на матеріальну основу документів, основні фізико-хімічні та структурні чинники впливу на довговічність цінних документів бібліотек. **Л. П. Затока** наголосила, що довговічність матеріалів, які застосовуються – паперу, пергаменту, шкіри, картону, тканини, ледерину, зумовлена як їх потенційною тривкістю, так і особливостями взаємодії з навколишнім середовищем. Прискоренню деградації навіть якісних і тривких матеріалів сприяють: надмірне зволоження чи навпаки пересихання, ультрафіолетове опромінення, наявність в атмосфері книгосховищ домішок, насамперед дрібних часток пилу, оксидів сірки, вуглецю, азоту тощо. Були виокремлені й інші антропологічні чинники впливу, які не завжди враховують фахівці з питань збереження фондів, наприклад механічні навантаження. Адже механічні навантаження, котрі зумовлюють механічну деструкцію, також слід розглядати як чинник, що безпосередньо впливає на довговічність матеріалів, які використовувалися для створення рукописів та книг.

Л. П. Затока оприлюднила ще одну доповідь, підготовлену у співавторстві з науковою співробітницею НБУВ, кандидаткою технічних наук **А. А. Остапенко**, в якій йшлося про сучасні методи вимірювання показників якості паперу. Було виокремлено руйнівні (визначення опору продавлюванню, опору зламу, руйнівного зусилля, опору роздиранню) та неруйнівні (визначення згинової жорсткості та відповідного модуля пружності, динамічного модуля здвигу) методи дослідження механічних властивостей паперу. Відзначалося, що визначення кислотності паперу також здійснюється руйнівним і неруйнівним методами, залежно від виду матеріалу, мети та способу експериментального дослідження.

Обговорення різних аспектів мікробіологічної та техногенної безпеки приміщень, фондів, а також профілактики біологічного пошкодження документів завжди є невід'ємною частиною тих питань, що порушуються на засіданнях, присвячених проблемам збереження фондів. Тож у доповіді в. о. завідувача фізіології і систематики мікроміцетів Інституту мікробіології і вірусології імені Д. К. Заболотного, наукового співробітника НБУВ, кандидата біологічних наук **Я. І. Савчука** були проаналізовані результати мікологічного обстеження різних фондів, що перебувають на постійному зберіганні у НБУВ. Вони дали змогу довести, що мікологічний моніторинг документів є одним з основних компонентів системи належного зберігання фондів. Доповідач звернув увагу присутніх на те, що мікроміцети здатні рости і розвиватися навіть за низьких значень вологості субстрату, які відповідають нормативним вимогам для зберігання бібліотечних фондів – насамперед такою здатністю характеризуються ксерофільні гриби. **Я. І. Савчук** застеріг, що для фондів, з якими

часто працюють відвідувачі, також підвищується ризик контамінації міксоміцетами. Тому важливим складником мікологічного моніторингу фондів є відстеження тих одиниць зберігання, які мають значний рівень контамінації мікроміцетами і можуть становити загрозу для інших фондів як джерело розповсюдження спор грибів.

Молодша наукова співробітниця відділу наукових технологій збереження фондів НБУВ **Л. М. Куява** представила характеристику основних груп комах-шкідників, що найчастіше мешкають у книгосховищах і пошкоджують особливо цінні бібліотечні фонди. Доповідачка порушила питання захисту документів від комах-шкідників. Тут систематична робота має вестися у двох напрямках: попереджувальних профілактичних заходів та заходів знищення самих комах-шкідників. Було відзначено, що ентомологічний моніторинг у бібліотечних приміщеннях є основою профілактичних заходів, адже відомо про 100 видів комах, які здатні пошкоджувати особливо цінні бібліотечні документи. З них більше 30-ти видів мешкають у сховищах постійно.

Тему запровадження консерваційних та стабілізаційних заходів із метою унеможливлення дій чинників, які пришвидшують знищення цінних фондів, продовжила молодша наукова співробітниця відділу наукових технологій збереження фондів НБУВ **Л. М. Волосатих**. Вона ознайомила присутніх із результатами науково-прикладного обстеження фактичного фізичного стану документів у Інституті рукопису НБУВ, відділі бібліотечних зібрань та історичних колекцій Інституту книгознавства НБУВ, що проводилося за допомогою сучасних приладів: портативного термогігрометра «ДТ-3», вологоміра контактної дії «Testo 606» та контактного рН-метра олівцевого типу.

Вже стало доброю традицією обговорювати на семінарі з означеною проблематикою питання стану та збереження джерельних пам'яток. Науковий співробітник відділу джерелознавства Інституту рукопису НБУВ, кандидат історичних наук **І. В. Стичинський** розповів про одну з найунікальніших перлин у зібранні Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського – документальний комплекс-архів митрополита Андрея Шептицького. Документи цього архіву мають велику цінність, тому його дослідження й збереження є вкрай важливим. Актуальності проблеми додає широкомасштабна російська агресія проти України, через яку існує значна загроза для пам'яток історії та культури. Однією з особливостей архіву-колекції Андрея Шептицького є розмаїття матеріалів, з яких виготовлені документи: пергамент, папір, текстиль, метал. А часом пам'ятка може включати в себе кілька з них разом. Цей акцент є дуже важливим у контексті даного дослідження, підкреслив доповідач.

У бібліотеках та архівних установах, де зберігаються цінні та рідкісні документи, іноді виникає необхідність переміщувати фонди з місць їх постійного зберігання. Це може бути як планове переміщення (виставкова діяльність або переміщення у зв'язку з поліпшенням умов зберігання), так і позапланове (виникнення надзвичайних ситуацій – аварій, техногенних катастроф, війни тощо). Алгоритм цих дій залежить від конкретної ситуації, яка потребує переміщення фонду. Ці актуальні для сьогодення питання розглядалися у доповіді молодшої наукової співробітниці відділу наукових технологій збереження фондів НБУВ **Н. Б. Баляниці** «Забезпечення фізичного збереження бібліотечних фондів під час переміщення з місць постійного зберігання».

Базовим для забезпечення збереження бібліотечних фондів є підтримання нормативних режимів їх зберігання: температурно-вологісного, світлового та санітар-

но-гігієнічного. Відхилення від нормативів температури, вологості, освітленості, а також присутність шкідливих домішок у повітрі сховищ пришвидшують руйнування матеріальної основи цінних документів, зменшуючи термін їх можливого використання. Тож про вирішення проблем забезпечення збереження фондів у НБУВ, відповідно до наявних і доступних можливостей, а також засобів в умовах карантину та воєнного стану йшлося у виступі головної бібліотекарки відділу наукових технологій збереження фондів НБУВ **Т. В. Крікової**. Вона акцентувала увагу на необхідності обов'язкового використання будь-якої можливості для виконання санітарно-гігієнічних заходів, а саме: здійснення очищення вентиляційного та опалювального устаткування, вікон, ретельного вологого прибирання всіх приміщень Бібліотеки. Доповідачка підкреслила, що оскільки пил є одним із найагресивніших, найнебезпечніших чинників як для бібліотечних фондів, так і для працівників та відвідувачів бібліотечної установи, то у санітарний день обов'язково необхідно залучати всіх співробітників до організованого та ретельного знепилювання своїх фондів, приміщень, робочих місць тощо.

На засіданні була озвучена також стендова співдоповідь завідувачки відділу зберігання та реставрації бібліотечного фонду **В. М. Шелегеди** і завідувачки сектору депозитарного зберігання документів рідкісних і цінних видань **І. С. Лабчук** Хмельницької обласної універсальної наукової бібліотеки про рідкісні краєзнавчі видання XIX ст. у фондах цієї бібліотеки як джерела історіографії видатних особистостей Поділля. У доповіді представлено відомості про рідкісні краєзнавчі документи XIX ст., які характеризують Й. Й. Ролле – історика, археографа, краєзнавця Поділля. Цікаво, що у 2022 р. громадськість Поділля відзначає важливу ювілейну дату для історії та культури краю: 150 років тому, у 1872-му, у Кракові було видано історичну працю Йосипа Ролле «Замки подільські на молдавському прикордонні» накладом 40 примірників. Це було найбільш повне і систематизоване видання про Кам'янець-Подільський.

Доповіді учасників семінару супроводжувалися змістовними науковими презентаціями, що формувало атмосферу підвищеного інтересу до кожного виступу. Зібрання сприяло об'єднанню зусиль фахівців щодо вирішення питань забезпечення збереження бібліотечних фондів, що становлять культурне надбання України, обміну досвідом з означеної проблематики, ознайомленню з результатами вивчення складних технічних сторін реставрації та спеціальних матеріалознавчих, мікробіологічних експериментів. Розглянуті питання та отримані знання позитивно впливатимуть на піднесення рівня щоденної роботи консерваторів та реставраторів, на розвиток усього напрямку забезпечення довготермінового зберігання фондів бібліотечних та архівних установ загалом.

Оскільки бібліотеки, архіви існують сьогодні в неординарних обставинах, то основною тезою семінару стало обговорення необхідності створення умов для унеможливлення виникнення причин, за яких можуть знищуватися цінні бібліотечні та архівні документи або суттєво погіршуватися їхній фактичний фізичний стан.

Любов Затока,
наукова співробітниця
відділу наукових технологій збереження фондів
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського